

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií
Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

Židé v Březnici ve vzpomínkách. Zapomenutí sousedé?

Vedoucí práce: doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Tereza Eisenreichová

Praha 2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. června 2023

Tereza Eisenreichová

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Blance Soukupové, CSc. za veškerý čas, rady a inspirující podněty, které mi při psaní věnovala. Děkuji také všem zúčastněným pamětníkům. V neposlední řadě děkuji své babičce, bez níž by tato práce nemohla nikdy vzniknout.

Obsah

1. Úvod.....	5
1.1. Cíl.....	5
1.2. Prostředí výzkumu.....	5
1.3. Profily pamětníků.....	6
2. Historie Židů v Březnici ve světle vybraných titulů odborné literatury	8
2.1. První známky židovského osídlení Březnice.....	9
2.2. Cesta od doby pobělohorské k emancipaci	10
2.3. Život uvnitř ghetta	11
2.4. Mezi lety 1870 až 1910	13
2.5. Od masarykovského Československa ke vzniku Protektorátu	14
2.6. Zánik komunity	15
3. Dějiny březnických Židů za první republiky ve světle různých pramenů.....	17
3.1. Na základě archivního fondu ŽNO Březnice	18
3.2. Prostřednictvím vzpomínek pamětníků.....	20
4. Židé v Březnici ve vzpomínkách pamětníků.....	22
4.1. Pohledy pamětníků, již ve 30. letech prožívali svá dětská léta	22
4.2. Židé v Březnici očima pamětnic narozených v letech 1944 až 1948	29
5. Závěr.....	34
Seznam literatury a pramenů.....	36
Elektronické zdroje	39
Memoáry	39
Archiv Židovského muzea v Praze	40
Rozhovory	40
Přílohy	40
Příloha 1 - Plánek březnických Lokšan a přilehlého náměstí získaného z paměti Anny Tomáškové	41

1. Úvod

Stopy židovského osídlení jsou v Březnici dodnes stále patrné, i když ne každý jim věnuje svou pozornost. V mé paměti například pevně utkvěly vzpomínky s mojí babičkou, se kterou jsem už od dětství pravidelně chodila na březnický židovský hřbitov. Pamatuji si, jak mi říkala, že tu kdysi žili Židé a že bych podle ní měla vědět, jak takový židovský hřbitov vlastně vypadá. Tehdy jsem tomu upřímně nevěnovala příliš pozornosti a v dětských očích mi to celé připadalo jako společný dobrodružně strávený čas. K tématu jsem, jak se říká, musela sama dospět.

Impulesem k tomu, abych o tématu chtěla vědět více a zvolila si ho v rámci výzkumu mé bakalářské práce, bylo kromě dlouhodobého kontaktu s židovskými památkami i čtení místní regionální literatury. Ta dle mého názoru, až na výjimky, historii Židů v Březnici, zejména ve 20. století, zmiňuje opravdu velmi povrchně. Celkově jsem tak postrádala jakýsi větší důraz na každodennost a případné svědectví obyčejných lidí, jež by Židy mohlo vykreslit jinak než na pozadí velkých historických událostí.

1.1. Cíl

Tato práce si klade za cíl analyzovat vzpomínky březnických občanů na jejich židovské sousedy. Výzkum se bude opírat o výpovědi jednotlivých aktérů a zároveň bude doplněn o studium archivních pramenů, společně s doposud nepublikovanými memoáry.

Práce je rozdělena do tří stěžejních kapitol. První kapitola nás uvádí do historického kontextu. Popisuje období od počátků židovského osídlení Březnice až do konce druhé světové války.

Druhá kapitola se konkrétněji zaměřuje na období první republiky, a to prostřednictvím archiválií Židovského muzea v Praze, úryvků z memoárů a vzpomínek pamětníků.

Třetí kapitola se pak zcela věnuje rozboru vzpomínek dotazovaných pamětníků. Je tak odpovědí na stanovený cíl této práce.

1.2. Prostředí výzkumu

Březnice je městem ve Středočeském kraji nacházejícím se v okrese Příbram (Růžková a Škrabal, 2006, s.166). V současné době v něm žije okolo 3 500 obyvatel.¹ Město se po roce

¹ Český statistický úřad, 2023. Databáze demografických údajů za obce ČR. [online]. 23. 5. [cit. 09.06.2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demograficky-udaju-za-obce-cr>.

2000 dočkalo kromě regulace jím protékající řeky Vlčavy také opravy bývalé jezuitské koleje, v jejíchž prostorách byla vybudována Galerie Ludvíka Kuby. Po provedení stavebně historického průzkumu byla také v Březnici vyhlášena městská památková zóna (Kozlík, 2019, s. 49).

V rámci výzkumu se však budeme časově pohybovat v období před druhou světovou válkou, během ní a po ní. Z tohoto důvodu si představíme stručný vývoj města na pozadí této doby.

Co se týče počtu obyvatel, tak při sčítání lidu v roce 1930 zde žilo 2926 lidí, jejich počet však rok od roku pozvolna stoupal (Růžková a Škrabal, 2006, s. 166). Už ve dvacátých letech 20. století v Březnici docházelo k významnému rozvoji průmyslu, kdy v té době už k fungujícímu pivovaru, lihovaru a cihelně přibýly továrny na kovové zboží a parní pila. Největší rozmach města nastal v meziválečném období. Tehdy bylo hlavním cílem městského zastupitelstva vybudování hospodářské školy. Povedlo se také rozšířit elektrifikaci a opravit obecné domy. Skutečného městského rázu se město dočkalo až po vydláždění ulic a úpravy náměstí v roce 1937 (Kozlík, 2019, s. 24-35). Tvář města se podstatně změnila po druhé světové válce, kdy zde došlo k výrazné výstavbě panelových domů. To si vyžádalo rozsáhlé demoliční práce. Byl zde postaven kulturní dům, poliklinika a také čistírna odpadních vod. Město se dočkalo i fotbalového stadionu a tenisových kurtů (Tamtéž, s. 48)

1.3. Profily pamětníků

Pamětníci byli vybráni dle určitých kritérií. Všichni se narodili, nebo už od svého dětství žili v Březnici. Pro účely výzkumu bylo důležité také to, aby se pamětníci narodili v letech před, během, případně několik let po konci druhé světové války.

Za klíčové považuji to, že jsem ještě před začátkem realizace výzkumu osobně znala toho, jež zmíněná kritéria splňoval. Ten mi následně pro získání většího počtu dalších vhodných aktérů doporučil konkrétní osoby, na které se mohu obrátit. Byla tak využita metoda nabalování sněhové koule (Vaněk a Mücke, 2015, s. 159). Díky ní se nakonec podařilo oslovit dalších sedm pamětníků.

Data narození všech osmi pamětníků se ustálila na letech 1931 až 1948. Vzhledem k tomu, že se jedná o široký časový rozptyl, byli pamětníci následně rozděleni do dvou skupin. Pro každou z nich byla předem připravena sada otázek. Nicméně během samotných rozhovorů docházelo k jejich úpravě, změně pořadí, či úplnému vynechání, a to vše v závislosti na individuálním průběhu každého rozhovoru. Během něho jsem se mimo jiné snažila sledovat i

to, jak pamětníci na jednotlivé otázky reagují. Vše jsem si přitom zapisovala do svých poznámek.²

Pamětníci, již ve 30. letech prožívali svá dětská léta

Marii je 92 let. Narodila se a celý život žije v Březnici. Chodila na Rodinnou školu pro ženská povolání v Příbrami, pracovala jako kuchařka a vychovala dvě děti. Před uskutečněním rozhovoru si připravila poznámky, aby dle svých slov na nic nezapomněla. I navzdory tomu její vyprávění nebylo časově chronologické a bylo potřeba se k některým otázkám vracet. V souvislosti se svým dětstvím mnohdy zmiňovala svou příslušnost k Sokolu a s úctou vzpomínala na osobnost T. G. Masaryka.

Pavlovi je 91 let. Narodil se ve Lhotkách, nicméně od svých tří let žije v Březnici. Vyjma toho, že se vyučil a pracoval jako elektrikář, absolvoval i vojenské učiliště. Pavlovy vzpomínky byly po celou dobu rozhovoru spíše negativní. Hned na začátku zdůraznil, že o Židech moc neví, spíše si vzpomíná na konec války. Právě vzpomínky na válku byly u něj v průběhu rozhovoru naprosto převládající.

Jaroslavovi je 88 let. Narodil se v Březnici a vystudoval Dopravní školu Ministerstva vnitra v Brně. Díky tomu, jak sám řekl, načas ztratil kontakt s Březnicí. Nejprve pracoval jako řidič na Ministerstvu vnitra v Praze. Do Březnice se vrátil až po své svatbě, kdy dostal umístěnku jako řidič u kasáren v Jincích. Jeho přístup k Židům se shoduje s Pavlovým, přiznal, že o Židech nikdy moc nepřemýšlel a nejevil o toto téma přílišný zájem.

Růženě je 86 let. Do Březnice se přistěhovala, až když nastupovala do deváté třídy místní základní školy. Vystudovala Pedagogickou fakultu Univerzity v Plzni, obor matematika a fyzika. Celou svou učitelskou kariéru působila na Základní škole v Březnici. Během rozhovoru zmínila, že nikdy neměla v oblíbě dějepis a že se o Židech během vyučování nikdy nemluvalo.

Evě je 84 let. Narodila se v Březnici, chodila do Všeobecné vzdělávací školy v Příbrami a pracovala jako úřednice. Do jejího vyprávění se silně promítal osobní charakter. Evin otec byl jakožto člen odboje zatčen a na konci války popraven. Ona sama poté byla ukryvaným dítětem. V současné době navštěvuje základní školy a pořádá besedy. Její ústní projev byl z této skupiny pamětníků na nejlepší úrovni.

² Před začátkem každého rozhovoru bylo opět podrobně vysvětleno téma výzkumu a i to, jak bude s provedenými nahrávkami naloženo. Společně s tím došlo také k podpisu informovaného souhlasu.

Pamětnice narozené v letech 1944 až 1948

Janě je 79 let. Nenarodila se v Březnici, avšak přistěhovala se do ní, když jí byl necelý jeden rok. Studovala na Střední zdravotnické škole v Příbrami a celý život pracovala jako zdravotní sestra v Městském zdravotnickém zařízení v Březnici. Sama vychovala dvě dcery. Janin strýc byl během války zatčen a posléze zabit v koncentračním táboře Mauthausen za poslech cizího rádia. Její další příbuzný byl zastřelen na konci války ustupujícími německými vojáky. Téma tak pro ni bylo více osobní a hůře se jí o něm mluvilo. To se nakonec projevilo i v tom, že rozhovor s ní byl ve srovnání s ostatními nejkratší a nejméně podrobný.

Mileně je 77 let, narodila se v Březnici a má dvě děti. Stejně jako Jana vystudovala zdravotnickou školu a pracovala jako zdravotní sestra, na rozdíl od ní ale v Příbrami. Milena se v rámci výzkumu zcela vymykala. Kromě toho, že žije přímo v Lokšanech, se opakovaně setkávala s bratry Lederery a jednou dokonce i mimo Březnici. Její vzpomínky jsou tedy mnohdy podrobnější než u starších pamětníků. Co se týče průběhu rozhovoru, tak bylo velice těžké ji rozmluvit.

Anně je 75 let a má dvě děti. Po absolvování střední školy až do důchodu pracovala jako vedoucí Městské knihovny v Březnici. Díky tomu se stala kulturním představitelem města. Navzdory tomu její povědomí o Židech nebylo široké. Přiznala se ale, že se z vlastní iniciativy pokoušela o Židech něco zjistit. Jako jediná ze všech oslovených pamětníků uvítala téma výzkumu a projevila zájem o jeho výsledek.

2. Historie Židů v Březnici ve světle vybraných titulů odborné literatury

O dějinách města Březnice doposud vyšlo několik publikací. V téměř každé bychom našli krátkou kapitulu zabývající se velice stručně historií březnických Židů. Za jakéhosi průkopníka lze označit březnického rodáka, spisovatele a badatele Ludvíka Fürsta (1911–1976), který se od třicátých let minulého století stal významným kulturním představitelem města a svým spoluobčanům přibližoval historii Židů v Březnici skrze články v periodiku *Božeňsko*. To se zabývalo kulturními, historickými a hospodářskými otázkami Březnicka. Samotné periodikum vycházelo mezi lety 1938 až 1949.³ Fürstovým pramenem se staly městské knihy a matriky (Kozlík, 2019, s.11). Z výsledků jeho práce se čerpá dodnes. Jako další se o Židech ve svých knihách zmiňuje pedagog a spisovatel Jaroslav Kozlík (*1937). Ten připomíná jak počátky

³ Na základě informace získané od pana Kozlíka.

židovského osídlení, tak i konec této komunity na pozadí válečných událostí v Březnici, a to v publikacích: *Březnice slovem i obrazem a Březnice převážně druhé poloviny 20. století v pohledech a fotografiích města a okolí: Přehled poválečného vývoje Březnice* (ve spolupráci se spisovatelem Arnoštem Fürstem).

Pokud se podíváme do přítomnosti, tak stojí za zmínku výzkum Lenky Kalbáčové, která ve své diplomové práci obhájené na Západočeské univerzitě v Plzni v roce 2010 plně věnované březnickým Židům, čerpala z archivu Židovského muzea v Praze a Státního okresního archivu v Příbrami. Mimo to svou práci doplnila také o vzpomínky březnického pamětníka pana Josefa Drnka (*1925), dělníka v dřevařských závodech Sublima, který se s některými březnickými Židy znal osobně. Část její diplomové práce byla pak přepracována a vydána v *Podbrdsku*, sborníku Státního okresního archivu v Příbrami v roce 2012.

2.1. První známky židovského osídlení Březnice

Ačkoliv se Židé objevovali již mezi karavanami obchodníků směřujících za obchodem, kteří procházeli březnickou slatí jakožto součástí Zlaté stezky, tak první písemně doložitelný zdroj, který dokládá usídlení Židů ve městě, datujeme až do roku 1473. V tomto roce o nich získáváme povědomí díky seznamu plateb na březnické chudé a nemajetné, tzv. luoze. Setkáváme se zde s Židem Majem, jehož příspěvek činil tři a půl groše. O dalším konání Židů svědčí záznam v nejstarší březnické městské knize. V ní je velice stručně zapsaná podmínka v kupní smlouvě o stavení z roku 1484, kde si nový majitel přeje, aby bylo jeho právem: „...*ji užívati, směniti, prodati, v kostky prohráti i Židům zastavěti.*“ (Fürst, 1949, s. 17.)

Z výše uvedeného vyplývá, že na konci 15. století v Březnici pobývalo hned několik Židů, k nimž na sklonku století přibyli další dva. Konec tohoto století však přinesl Evropě podstatné společenské i ekonomické změny, jež se dotkly i Židů. Do této doby byli pevně spjati s finančnictvím, zejména placením poplatků panovníkům a poskytováním půjček, nyní však jejich pozice začínala být značně ohrožena. Vliv na to mělo zrušení doposud platného kanonického práva, po němž bylo křesťanům umožněno obchodovat s penězi. Kvůli této nově vzniklé konkurenci ztratili v očích vrchnosti svou důležitost, a tím pádem i potřebnou ochranu. Sled oněch událostí Židy přiměl se profesně přeorientovat na jiná odvětví, zejména na obchod a řemesla. To se však později stalo trnem v oku křesťanským obchodníkům, kteří Židy činili zodpovědné za své vlastní neúspěchy (Pěkný, 2001, s. 50-51).

2.2. Cesta od doby pobělohorské k emancipaci

I v první polovině 16. století, kdy v Českém království panoval Ferdinand I., můžeme nadále ze strany nežidovských obchodníků pozorovat neutuchající tendence zbavit se židovské konkurence. Ale i přes jejich nátlak ve formě návrhu na vypovězení a vyvolání pokusů o pogrom král nad Židy držel ochrannou ruku. V jeho zájmu bylo ztenčit politický vliv měst a mít ničím neomezené příjmy ze židovských daní. Proti Židům se však začala vznášet obvinění z nezákonného obchodu se stříbrem, účasti na rituálních vraždách a spojenectví s Turky. Poslední kapkou byl požár z roku 1541, který zasáhl Malou Stranu a Hradčany, z jehož založení byli po vynuceném přiznání obvinění právě Židé. Výsledkem toho bylo sněmem vyhlášené vypovězení Židů ze země, které se následně potvrdilo i po druhém hlasování v roce 1542 (Pěkný, 2001, s. 62–65).

Můžeme se však setkat s případy, kdy byly Židům vydávány tzv. glejty. Ty jim umožňovaly opětovný návrat do Čech (Pěkný, 2001, s. 66). Mezi těmito vyvolenými figuroval i Žid Mojžíš Březnický. Ten obdržel glejt hned několikrát, a to společně i se svou rodinou. Po prohře českých stavů, kteří se ke glejtům stavěli negativně, byl vydán veliký glejt, po němž následovalo desetiletí klidu (Fürst, 1949, s. 20). Veliký glejt se vztahoval pouze na Židy v zemi usedlé, ostatní mohli obdržet glejty zvláštní (Pěkný, 2001, s. 67). Roku 1559 bylo však vypovídání Židů obnoveno a na nově vzniklém seznamu se objevila jména dvou březnických Židů, Josefa a Šalamouna. Ačkoliv jim byla dána roční lhůta, aby se zbavili majetku a opustili zemi, je doloženo, že Žid Josef zde až do roku 1564 vlastnil dům (Fürst, 1949, s. 20-21). Je známo, že mnoho Židů se ze seznamu vykoupilo značnými obnosy peněz (Pěkný, 2001, s. 70).

Na konci 16. století byla Židům, kteří tehdy sdíleli společné obchodní zájmy s částí šlechty a dvorem, udělena širší privilegia v rámci obchodů, řemesel a správy ghetta. Všechny tyto skutečnosti tak dopomohly k hospodářskému a kulturnímu rozmachu židovského obyvatelstva (Pěkný, 2001, s. 73). To lze spatřit i v Březnici, kdy v této době spojené s vládou pánů z Lokšan Židé zažívali pocit stability a bezpečí. To se projevilo i na počtu židovských rodin, který v roce 1618 vyšplhal na sedm (Fürst, 1949, s. 22-23).

K tomuto roku se váže i první doložený písemný údaj o existenci březnického židovského hřbitova. V dnešní době na něm ale lze nalézt čitelné náhrobky až z konce 17. století (Fiedler, 1992, s. 50). Jedná se o velice cenný hřbitov s řadou jak renesančních, tak i barokních náhrobků. Je zde pochován i Wolf Popper, primas českého Židovstva (Rozkošná a Jakubec, 2004, s. 92).

S dobou pobělohorskou jsou spojena dvě velká židovská privilegia vydaná

Ferdinandem II. Ta jim zajistila zlepšení jejich postavení, větší volnost v podnikání a v obchodu. Nejrazantněji se změny projeví v řemeslech, kdy se Židé mohli vyučit téměř všem řemeslům, avšak pouze v oblasti ghetta (Pěkný, 2001, s. 83-84). Stále však pro Židy v této době platila povinnost odvádění darů vrchnosti. Záznamy z roku 1649 uvádějí již 17 březnických židovských rodin s šesti kupeckými krámy. Jejich počet se v průběhu let neustále navyšoval, neboť v roce 1725 činil již 22 rodin. Židům tehdy byla dána listina poskytující jim obchodní práva a nárok na držení felčara a rabína. Na oplátku na ně, kromě již výše uvedených poplatků, byla kladena povinnost vypomáhat při požárech a brát pivo pouze z městského pivovaru (Rokycana, 1922-1923, s. 121).

Za zmínku jistě stojí i skutečnost, že v polovině 18. století se v Březnici zřídila instituce krajského rabinátu. Ten sídlil v Lokšanech v domě č. p. III. Dům rabinátu odkázal dobrodinec Joachim von Popper (Rokycana, 1922-1923, s. 122). Tento březnický rodák byl ve své době považován za zdatného obchodníka, jenž se díky svým schopnostem stal pachtýřem tabákové výběrny na dvoře Marie Terezie (Rokycana, 1922, s. 13). Přízně se mu dostalo i v době panování Josefa II., kdy si díky svému značnému majetku mohl pořizovat domy jak ve Vídni, tak v Praze (Velebný, 2014, s. 5). Vykonával také funkci primátora, který stál v čele dvanácti starších Zemského židovstva, a to v letech 1770-1791 (Pěkný, 2001, s. 405-406). Zemřel v roce 1795 ve Vídni (Rokycana, 1922, s. 13).

2.3. Život uvnitř ghetta

Je známo, že v roce 1724 v Březnici žilo 27 židovských rodin (Pěkný, 2001, s.323). Následná výstavba Lokšan započatá v roce 1726 se tedy stala zásadním milníkem v jejich životech. Vládní nařízení z let 1726 a 1727 totiž nekompromisně vrátilo Židy zpět do ghett (Tamtéž, 2001, s. 95).

Do již zmíněného roku Židé bydleli tu a tam ve městě. Tehdy bylo rozhodnuto, že Židé bydlící v Březnici mají být i se svou školou a svými byty přesunuti dále od křesťanů do Lokšan, čtvrti, která nesla jméno po původních majitelích panství. V této době také docházelo k nucené výměně domů mezi židovskými a křesťanskými obyvateli v místech, kde židovská ghetta doposud nebyla vybudována. V Březnici je znám případ, kdy si židovský felčar Rubín, který bydlel v té době na náměstí, vyměnil dům s kloboučníkem Smolkou, který naopak vlastnil dům v Lokšanech. Zmíněné nařízení (jinak známé jako translokační reskript) mělo především své náboženské opodstatnění, neboť jeho součástí byla i povinná vzdálenost židovského obydlí co možná nejdále od katolických kostelů a stranou od tras, kudy vedla církevní procesí (Fürst,

2006, s. 95).

Ghetto bylo postaveno na zcela pravidelném půdorysu se dvěma náměstími a uličkami. K jeho dokončení došlo v roce 1747, kdy byl dostavěn dům č. IV, díky kterému se počet domů uzavřel na konečném čísle 22. Jednotlivé domy byly označeny po vzoru římského ghetta číslicemi (I.-XXII) (Velebný, 2014, s. 3-4). Březnické Lokšany jsou zajímavé tím, že jsou umístěny do těsné blízkosti centra města, neboť židovské čtvrti se většinou nacházely co nejdále od jeho středu, případně na jeho okraji. Jednotlivá ghetta byla od ostatních částí města oddělena. V případě Lokšan takovou hranici představovala branka v jižní části ghetta, jež ho separovala od náměstí. Židé nesměli tuto hranici během křesťanských i židovských svátků překročit. K uzavření branky docházelo jak o svátečních dnech, tak během noci. Tato hranice nebyla pouze symbolem rozdělení obyvatel dle jejich vyznání, zastávala také ochrannou funkci, která zabezpečovala klidný průběh náboženských úkonů (Pěkný, 2001, s. 324-325).

Středobodem ghetta byla synagoga, postavená už v roce 1725 a označena římskou číslicí XVI. (Fiedler, 1992, s. 49). Ačkoliv synagoga během požáru v dubnu roku 1821 vyhořela, byla díky početné židovské obci poté vzápětí postavena nově v klasicistním stylu (Rozkošná a Jakubec, 2004, s. 92). Na její opravu tehdy částí přispěl i hrabě Josef Kolovrat Krakovský (Velebný, 2014, s. 10).

Jsou však i další budovy, bez nichž by ghetto a lidé v něm nemohli fungovat. Neodmyslitelnou součástí byl například rabínský dům (též židovská radnice) a obecní dům, škola, rituální lázně, pekárna macesů, řeznictví, někdy i s přilehlými jatkami umožňující košer porážku (Pěkný, 2001, s. 589).

Jestliže do této doby Židé žili v nejistotě, která se například za dob panování Marie Terezie projevovala zásahy nejen do pracovní, ale i soukromé sféry života, tak reformy Josefa II. přinesly potřebné uvolnění. Císař svými reformami, počínaje roku 1781, kdy byl vydán Toleranční patent, zapříčinil to, že se Židé mohli věnovat libovolnému zaměstnání a řemeslu, byla jim umožněna cesta k univerzitnímu vzdělání a především bylo zrušeno jejich povinné označení (Pěkný, 2001, s. 107-113). Na příkladu březnické jezuitské (latinské) školy lze demonstrovat výsledek patrně nejúspěšnější reformy, tj. zavedení němčiny jako úředního a vyučovacího jazyka. (Tamtéž, s. 97-106.) Z této školy se totiž po dvaceti letech jejího fungování stala škola německá. Docházely sem jak děti křesťanské, tak i židovské. Už v prvním roce její existence ji navštěvovalo 16 židovských dětí. Škola měla čtyři třídy, ve kterých dle zasedacího pořádku seděly židovské děti za křesťanskými a chlapci vždy před dívkami

(Rokycana, 1922-1923, s. 117).

V takto uzavřeném ghettu březničtí Židé setrvali až do roku 1848, kdy byla ghetta zrušena a ustanovena svoboda pohybu. A konečně od roku 1867 podle legislativy zrovnoprávnění v rakouském státě získali stejná práva jako křesťané. Společně s tím se Židé stali i aktivními účastníky v politickém dění. Radost ze všeobecné svobody pro Židy byla sdílená napříč inteligencí a studentstvem. To ale neplatilo pro obchodníky, řemeslníky a živnostníky, u kterých byla tato rovná práva přijímána s velikou nevolí (Pěkný, 2001, s. 120-128). Je důležité zmínit to, že ještě dlouho poté byly domy v Lokšanech součástí židovského majetku. První nemovitost přešla do rukou křesťanského majitele až v roce 1878 (Fürst, 2006, s. 96). Zde se naskytá úvaha, zda v jejich pozvolném stěhování a nabývání majetku mimo ghetto, nelze spatřit jistý konzervatismus, při kterém oni sami dávali přednost spíše židovským sousedům.

2.4. Mezi lety 1870 až 1910

Od sedmdesátých a osmdesátých let 19. století se v českém vnitrozemí velká část židovského obyvatelstva přimkla k české společnosti. Mnoho českého jazyka a kultury znalých Židů se stěhovalo z venkova do rozvinutých měst, a tak i značný počet dětí začal navštěvovat obecné školy s českým vyučovacím jazykem. Pod vlivem těchto změn se často mladí lidé studující univerzitu nebo vykonávající první povolání začali stavět proti zažitým pravidlům židovské náboženské obce. Českožidovské hnutí se snažilo o transformaci tradice německožidovských škol, a tím přispívalo k přeměně národní orientace (Pěkný, 2001, s. 507-509). Naopak odlišný tradicionalistický pohled, typický zejména pro Židy na českém venkově, stále lpěl na německojazyčném vzdělání, ve kterém viděl lepší uplatnění pro nastupující mladou generaci (Kieval, 2011, s. 70-71). Tento přístup lze uvést na příkladu jedné z nejdéle fungujících německo-náboženských škol v Čechách. U ní se na zavedení českého jazyka při vyučování podílel Julius Lederer, březnický Žid, který si dal za úkol přesvědčit březnickou židovskou obec o důležitosti začlenění školy do česky mluvící společnosti (Rokycana, 1922-1923, s. 116-117).

Julius Lederer (*1871) byl březnickým rodákem, jehož rodina obchodovala nejen s obilím a moukou, ale také s kolkou a uhlím (Kalbáčová, 2012, s. 78). Když se pak během první světové války zasloužil o vznik místní vojenské nemocnice, byl jmenován čestným občanem města Březnice.⁴ Zastával také funkci matrikáře náboženské obce (Gold, 1934, s. 69). Poté, co válka skončila, se rozhodl, že přesídí do Prahy, kde stál v čele finanční společnosti OMNIA.

⁴ Rozvoj: týdeník českých pokrokových Židů, roč. 43, 1936, č. 33-34 z 21. 8. 1936, s. 6

Do své rodné Březnice ale dojížděl i nadále (Kalbáčová, 2012, s.79).

Již od druhé poloviny 19. století Židé tvořili asi 7 % populace Březnice, v přepočtu na obyvatele by to bylo okolo 190 osob (Pěkný, 2001, s. 405). Tím, že jejich živnost nyní nebyla limitována pouze na území ghetta, si mohli židovští obchodníci zřídit své obchody přímo na náměstí. Rodina Kohnů zde vedla řeznictví, Müllerovi své lahůdkářství. Dále pak tu své obchody měly i rodiny Perelisů a Brandejsů. Našli bychom zde i obchod s tabákem, který vlastnil Julius Lederer, a obchod s látkami a kožesinami, jež řídili bratři Neumannové (Velebný, 2014, s. 7).

Avšak i navzdory tomuto obchodnímu rozmachu začal počet židovských obyvatel na sklonku 19. století v Březnici strmě klesat. To úzce souviselo se stěhováním Židů do větších měst. Židé se v nich chtěli začlenit do společnosti, ale zároveň i nadále ctít židovskou obec. Vliv obce na běžný život ovšem díky postupující asimilaci slábl. Mnoho židovských obcí, hlavně těch menších, mělo kvůli odchodům majetných členů problémy s financováním svého chodu. Na konci 19. století proto mnoho obcí zaniklo. Po zavedení zákona o povinné příslušnosti k židovské obci podle bydliště musel každý věřící platit daň, ze které se pak alespoň zčásti platilo fungování obce. V roce 1900 bychom v Březnici našli 118 Židů (Pěkný, 2001, s. 337-338). Jejich počet se však roce 1910 ztenčil na 68 (C. k. statistická ústřední komise, 1916, s. 19).

2.5. Od masarykovského Československa ke vzniku protektorátu

Židovská náboženská obec Březnice (ŽNO) byla v této době, stejně jako další židovské obce v Čechách, státem uznaným orgánem, který ze zákona zastupoval a reprezentoval židovskou komunitu. Pod březnickou ŽNO spadali všichni Židé žijící v jejím příslušném obvodu společně s Bělčicemi s výjimkou Uzenic a Plíškovic. (Kalbáčová, 2012, s. 54)

Po vzniku Československa nicméně jednotlivé náboženské obce začaly opět upadat. Jedním z důvodů byl úbytek zájmu o náboženské záležitosti, dále i zrušení povinné výuky náboženství a stále se prohlubující asimilace (Pěkný, 2001, s. 339). Tento odklon od náboženské tradice byl většinou typičtější pro mladší generaci či obyvatele větších měst, naopak starší generace a maloměsta si stále zachovávaly svůj konzervativnější postoj k náboženství (Soukupová, 2021, s. 295). Navzdory tomu i tak během meziválečného období v Březnici nadále pokračoval trend poklesu počtu židovských obyvatel. Jak vyplývá z údajů, tak zde v roce 1921 žilo 41 Židů v 15 rodinách, o devět let později jich však bylo už pouze 30 (Slonim, 2003, s. 95).

2.6. Zánik komunity

Rozpad židovské komunity započatý již podepsáním mnichovské dohody nabyt na síle po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. První protižidovská opatření byla přijata už od první schůze protektorátní vlády (Kárný a Franková, 2005, s. 61-62). Vydávaná nařízení se samozřejmě dotkla i života březnických Židů. Od tohoto okamžiku čelili neutuchajícímu tlaku diskriminačních opatření, která pak měla negativní vliv na rozličné aspekty běžného života (Pěkný, 2001, s. 341-342). První vyhláška se týkala dozoru nad hospodářskými podniky, následovala povinná evidence židovského majetku a jeho převod ve prospěch státu. Židům bylo také odepřeno vykonávání praxí a vzdělání. Vyhlášky nabyly až takového rozměru, kdy Židům bylo například odepřeno vstupovat na některá místa a byli vyčleněni z kulturních a společenských aktivit. Společně s tím byli povinni nosit židovskou hvězdu (Petrův, 2000, s. 53-123). V Březnici byli Židé například nuceni prohazovat sněh a vyloučení byli také ze spolku rybářství (Kalbáčová, 2012, s. 72-73). Vyvrcholením těchto zákazů byl počátek organizování transportů a deportování Židů (Pěkný, 2001, s. 342). Úkol sdělit datum nástupu do transportu připadl zástupcům ŽNO, kteří se ho sami dozvěděli pouze ústně. Dále měli tito zástupci na starost byty po vystěhovaných Židech i s jejich zařízeními a cennostmi (Tamtéž, s. 344).

K transportu březnických Židů došlo 23. 11. 1942, kdy 27 osob odjelo na shromaždiště v Klatovech, kde po třech dnech, tedy 26. 11., nastoupili do transportu Cd do Terezína. Přímo v Terezíně zemřeli dva nejstarší deportovaní Židé, jmenovitě Judita Weilová († 5.12.1942) a Karel Lurie († 30.12.1942). Ostatní byli transporty postupně posláni do Osvětimi. V prvním transportu Cq ze dne 20.1.1943 Terezín opustilo nejvíce březnických Židů, a to čtrnáct. O tři dny později to byl transport Cr pouze s jedním březnickým Židem. Následovaly transporty Dl, El, Dr a Ds v období od 6.9.1943 do 18.12.1943, kdy jich dohromady odjelo sedm. Poslední tři Židy odvezly transporty Ek, Em a En na podzim roku 1944 (Kárný, 1995, s. 1037-1046). Bratři Ledererové se do Terezína dostali pozdějšími transporty. Rudolf Lederer byl zařazen do transportu Ce 30.11.1942 z Klatov (Tamtéž, s. 1055). Jako poslední se do Terezína dostal Julius, a to transportem De 5.7.1943 z Prahy (Tamtéž, s. 1217).

Terezín, vzhledem ke svému přelidnění, nedostatečnému zásobování vodou a zhoršující se čistotě, často čelil epidemiím nakažlivých chorob. Počínaje červnem 1942 bylo v Terezíně zhotoveno osm zdravotnických jednotek. Ty zahrnovaly vyjma všeobecného i oční oddělení (Institut Terezínské iniciativy, 2000, s. 114-115). Dle dostupných záznamů byl právě Rudolf

Lederer v Terezíně zodpovědný za oddělení zrakově postižených.⁵ Oba bratři se v Terezíně dožili konce války (Kárný, 1995, s. 1055, s. 1217).

Když se přeživší Židé vrátili z koncentračních táborů, nebo emigrace, nebyli všude očekáváni s otevřenou náručí (Brod, 1997, s. 154). Existují však i případy, kdy byli přeživší svými dřívějšími sousedy přivítáni (Soukupová, 2016b, s. 46). Často se pak pokoušeli získat zpět svůj ztracený majetek a žádali o jeho navrácení (Brod, 1997, s. 154). Restituce židovského majetku byla klíčovým úkolem poválečných židovských obcí. Častou komplikací byl ale převod majetku z protektorátního Vystěhovalického fondu pro Čechy a Moravu na třetí osobu, v tomto případě na města. Ochotu k restituci ze strany měst lze vidět především v případech hřbitovů, neboť náklady na jejich údržbu byly vzhledem k jejich stavu neúnosně vysoké (Soukupová, 2016b, s. 368-369). 30. května roku 1945 byla v Březnici vytvořena komise, jež měla na starost národní a bývalý židovský majetek. Jedním z jejích členů měl být i Julius Lederer (Fürst a Kozlík, 2010, s. 18).

Židé také museli po válce svádět úřední boj o to, aby jim byla navracena státní příslušnost (Brod, 1997, s. 154). O tom je veden záznam z roku 1946, kdy bylo Juliu Ledererovi vydáno osvědčení o národní spolehlivosti. Při jeho vydání byl však učiněn záznam, že se zastal ženy usvědčené z kolaborace a přimluvil se za to, aby jí bylo navraceno československé občanství. Jeho požadavku bylo i přes počáteční protesty nakonec vyhověno (Fürst a Kozlík, 2010, s. 22). Tato událost se v kontextu doby jeví jako ojedinělá, neboť přeživší koncentračních táborů se zpravidla neodvažovali zasáhnout do poválečného ponížování Němců a ani kolaborantů (Soukupová, 2016b, s. 53).

V roce 1947 byl dále Julius při příležitosti volby reprezentace židovské náboženské obce vzpomenut nově zvoleným předsedou MUDr. Karlem Steinem. Ten o něm hovořil v souvislosti se slibem, který si před válkou dal s krajskými starosty náboženských obcí z území tzv. protektorátu, o tom, že pokud přežijí, vynaloží veškerou svou sílu službě židovské obci. Julius byl jedním ze dvou, kteří se po válce vrátili.⁶ V témže roce Julius přednesl i zahajovací projev při schůzi delegátů, kde vzpomněl na zemřelé funkcionáře židovských náboženských obcí. Poté všichni přítomní povstali k uctění jejich památky.⁷

U příležitosti jeho osmdesátých narozenin mu v rámci *Věstníku Židovské obce*

⁵ Židovské muzeum v Praze, 2023. Členění židovské samosprávy v Terezíně a jména osob zodpovědných za jednotlivé úseky v roce 1945 [online]. [cit. 19.5.2023]. Dostupné z: Členění židovské samosprávy v Terezíně a jména osob zodpovědných za jednotlivé úseky v roce 1945 | Jewish Museum Collections.

⁶ Věstník Židovské obce náboženské v Praze roč. IX, 1947, č. 9 z 1. 5. 1947, s. 123

⁷ Věstník Židovské obce náboženské v Praze roč. IX, 1947, č.24 z 21.11.1947, s. 340

náboženské v Praze bylo věnováno přání k onomu významnému jubileu. Autor sám vyzdvihuje jak jeho činy za první světové války, kdy mnoho lidí zachránil před frontou, tak zejména jeho nasazení po druhé světové válce. Julius byl totiž pověřen prováděním návratu československých Židů z Terezína (Fusch, 1951, s. 362). Tím ale jeho činnost zdaleka neskončila.

Mnoho přeživších z koncentračních táborů si dalo za slib, že se zasadí o opravu zničených židovských památek, především hřbitovů, ty totiž během druhé světové války utrpěly nejvíce (Soukupová, 2016b, s. 361). Právě Julius se po válce chopil této iniciativy, kdy se společně se svým bratrem zasadil o to, aby byly na březnickém židovském hřbitově znovu postaveny povalené náhrobní kameny (Velebný, 2014, s. 16).

Julius se také konkrétně zaobíral vším čím hřbitov během války prošel v dopise pro *Jewish Agency for Palestine* v rámci dokumentační akce. V něm uvádí, že první útok na hřbitov se odehrál v zimě 1941 mládežnickou Hitlerjugend, která po proboření hřbitovní zdi a povalení náhrobků, provozovala na hřbitově zimní sporty, lyžaření a sáňkování. K nejhoršímu ale podle něj došlo až na jaře roku 1942, kdy Hitlerjugend pod dozorem svých vychovatelů vnikla na hřbitov vybavena tyčemi a lany. Výsledek onoho řádění byl prý naprosto tragický, a jak píše sám Julius: „*Dílo těchto Kulturträgerů popsati nelze, to se musí vidět!*“⁸

Julius na sklonku svého života pobýval v Březnici společně se svým bratrem, se kterým zde vedli klidný život a s nadějí sledovali novou židovskou generaci (Fusch, 1951, s. 362). K obnovení březnické náboženské obce, stejně tak jako v případě dalších 144 českých předválečných židovských obcí, ale nikdy nedošlo (Heitlingerová, 2007, s. 30).

3. Dějiny březnických Židů za první republiky ve světle různých pramenů

V této části si pokusíme blíže představit život židovské obce v Březnici v meziválečném období, a to na základě kombinace hned několika typů pramenů. V první podkapitole jsou nejdominantnějším zdrojem zápisy z knihy schůzí obce sepsané v letech 1905–1938 z fondu Židovského muzea v Praze. Naopak v druhé podkapitole se opíráme o úryvky z rozhovorů s pamětníky a memoárů. Společně s tím i o část rozhovoru s březnickým rodákem panem Mottlem. Rozhovor s ním byl publikován v Březnických novinách. Záměrem této kapitoly je

⁸ Židovské muzeum v Praze, 2023. Lederer, Julius: zničení židovského hřbitova v Březnici (dopis a protokol č. 57) [online]. [cit. 19.4.2023]. Dostupné z: https://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/3641.

přiblížení posledních roků obce před jejím zánikem.

3.1. Na základě archivního fondu ŽNO Březnice

V důsledku poklesu počtu svých členů, byly jednotlivé obce postupně donuceny uchýlovat se ke vzájemnému slučování. V archivních pramenech fondu ŽNO Březnice bylo právě téma slučování jednotlivých náboženských obcí převládajícím předmětem schůzí. První zmínku o možném propojení březnické židovské náboženské obce s obcí blatenskou dokládá už protokol z ledna 1928, kdy se sešlo širší představenstvo obce. K tomuto návrhu bylo však z jejich strany učiněno stanovisko, že březnická obec by měla zůstat samostatnou a že je úkolem všech členů to zajistit. K tomu také došlo, neboť všichni přítomní se jednohlasně shodli na tom, že Březnice se s jinými obcemi slučovat nebude.⁹

Situace se však změnila v dubnu roku 1929. Tehdy byl předmětem jednání výnos okresního úřadu v Blatné, dle něhož se měla náboženská obec Březnice shodnout na tom, zda je schopná přijmout povinnosti a závazky plynoucí z možného spojení s obcí nejenom blatenskou, ale i mirovickou. Obec mirovická v té době připojení již odsouhlasila, blatenská se na tomto kroku ještě neusnesla. K tématu slučování se vyjádřil Julius Lederer, který všem připomněl slavnou minulost obce a doporučil zachovat její nezávislost.¹⁰ Význam obce spatřoval zejména v její dřívější velké početnosti, historii, věhlasu březnické ješivy¹¹ a funkce obce, jakožto bývalého sídla krajského rabína Prácheňského kraje.¹² Výsledek byl ale takový, že obec březnická ve spojení s obcí mirovickou a případně i blatenskou na sebe vezme veškeré povinnosti plynoucí ze sloučení, sídlo bude v Březnici.¹³

K první společné schůzi konané v říjnu roku 1933 se nicméně, kromě již výše zmíněných obcí, připojila i obec kasejovická. Při společném setkání nově čtyř sloučených náboženských obcí bylo hlavním bodem projednání stanov, na kterých se všechny obce musely shodnout. Ty pak Březnice předložila k úřednímu schválení.¹⁴

Náboženské obce společně řešily jak výši příspěvků členů, tak i počet vyučovacích hodin náboženství pro děti, jako například v září 1934, kdy se schůzky zúčastnil i zástupce

⁹ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, protokol z 22.1.1928, signatura 34522.

¹⁰ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, protokol z 28.4.1929, signatura 34522.

¹¹ Označení pro obecní či soukromé talmudické učiliště, jinak také „vysoká škola Talmudu“ (Pěkný, 2001, s. 190).

¹² Židovské muzeum v Praze, 2023. Lederer, Julius: zničení židovského hřbitova v Březnici (dopis a protokol č. 57) [online]. [cit. 19.4.2023]. Dostupné z: https://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/3641

¹³ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, protokol z 28.4.1929, signatura 34522.

¹⁴ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, protokol z 17.10.1933, signatura 34522.

příbramského rabína. Tehdy byla dohromady čtyřem březnickým a blatenským dětem povolena pouze jedna hodina náboženství měsíčně, to ale vedení obce shledalo naprosto nedostatečným, a proto žádalo okresní obvod v Blatné o navýšení počtu hodin alespoň na čtyři měsíčně, a to i za předpokladu, že obec bude muset náklady na cestovné proplatit učitelům náboženství z Příbrami.¹⁵ Tento cíl ale nebyl splněn, protože záznam z roku 1935 dokládá, že v Březnici probíhaly jenom dvě hodiny náboženství měsíčně a v Blatné zůstalo pouze u jedné hodiny.¹⁶ Naproti tomu v brněnském reálném gymnáziu, jenž patřilo k tomu nejlepšímu z židovského národního školství byla dětem vyhrazena jedna hodina náboženství týdně (Soukupová, 2021, s. 128). Lze tedy konstatovat, že nízký počet hodin náboženství pro židovské děti byl v kontextu doby obecným rysem.

Před zcela nový problém byla obec postavena v listopadu roku 1937. Schůzi jménem obce svolal Julius Lederer, který na ni pozval i zástupce Nejvyšší rady svazů židovských náboženských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a zástupce obcí v Příbrami a v Písku. To vše kvůli povinnosti od úřadů a Nejvyšší rady, která jim ukládala ustanovit si vlastního rabína. Obce v této době čelily nedostatku kvalifikovaných rabínů, a tak nemohly tento závazek splnit v požadovaném termínu.¹⁷ Podmínkou pro rabíny bylo držení československého občanství a znalost češtiny, což pro rabíny školené v zahraničí představovalo problém. (Kalbáčová, 2012, s. 53). Mezi další povinnosti náboženské obce, kromě zaměstnávání rabína považovaného za duchovního vůdce a autoritu, patřila i údržba synagogy společně s hřbitovem, dohlížení na nadace a organizace a vedení obecní židovské matriky (Pěkný, 2001, s. 338).

Březnice byla co se týče počtu příslušníků v té době z obcí nejmenší a bylo pro ni přijatelnější přispívat na hodiny náboženství pro děti než na funkci vlastního rabína. Obce se držely vidiny společného rabinátu, a to především z finančního hlediska. Jejich návrhy byly ale odmítnuty, naopak jim bylo razantně doporučeno, aby rabín byl jmenován co nejdříve, jinak by tím mohli ohrozit samotnou existenci obcí. Výsledkem schůze bylo oslovení náboženské obce v Příbrami obcí březnickou s návrhem, zda by bylo možná vytvořit společný rabinát.¹⁸

Otázka společného rabinátu se vyřešila až v únoru 1938, kdy dle Nejvyšší rady Svazu izraelských náboženských obcí studium ukončilo hned několik schopných uchazečů na post

¹⁵ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, zápis z 28.9.1934, signatura 34522.

¹⁶ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, zápis z 8.9.1935, signatura 34522.

¹⁷ Archiv Židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, zápis z 21.11.1937, signatura 34522.

¹⁸ Archiv židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, zápis z 21.11.1937, signatura 34522.

rabína a pokud se podle ní bude jednat rychle, mohla by tato funkce být úspěšně obsazena. Z tohoto důvodu se v Březnici sešli zástupci náboženských obcí Písku, Příbrami a Dobříše. Ti se po hlasování svého představenstva domluvili, že společný rabinát skutečně vznikne.¹⁹

Už od počátku třicátých let se v Československu objevovaly první ohlasy hitlerovského nacismu na domácí politické scéně úzce spojeného s českým nacionalismem. Sám o sobě měl však mlhavý program. Mířil proti Němcům, dalším „cizákům“ a byl prostoupen antisemitismem (Pasák, 1999, s. 61).

Datum poslední schůze náboženské obce připadl na 21. srpen 1938. K dalším zápisům již nedošlo.²⁰ Poté, co byla podepsána mnichovská dohoda, se do popředí společnosti začala stále více protlačovat smýšlení protidemokratických a extremistických skupin (Rataj, 1993, s. 7). Tato doba byla charakteristická tím, že došlo ke znovuoobnovení stereotypů o Židech, jakožto „neloajálních, kšeftujících a parazitujících individuí a nepoctivců“. (Soukupová, 2016a, s. 33.) Současně s tím na území zabraného československého pohraničí okamžitě vešly v platnost norimberské zákony (Kárný a Franková, 2005, s. 59).

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava počet březnických židovských občanů opět klesl, a to na 29 (Slonim, 2003, s. 95). V reakci na vznik protektorátu si zástupci náboženských obcí v Čechách a na Moravě dali za úkol, pokusit se dostat co možná největší počet Židů do zahraničí. Jejich snaze nebylo ze strany německých úřadů bráněno, ty naopak tento krok vítaly, mohly se tak snáze zmocnit židovského majetku (Pěkný, 2001, s. 342).

3.2. Prostřednictvím vzpomínek pamětníků

Než vzniklo samostatné Československo, bylo budoucími představiteli vlády předem vytyčeno, jak se bude přistupovat nejen k etnickým, ale i náboženským menšinám. Postoj československého státu k Židům je nynějším pohledem považován za jeden z nejtolerantnějších mezi národními státy formujícími se po pádu rakousko-uherské monarchie. Ani Československu se však nevyhnuly počáteční protižidovské pogromy, zejména mezi lety 1918 a 1920 (Soukupová, 2021, s. 40-49). I přes tyto počáteční obtíže se však v Československu podařilo udržet demokratický režim, a to až do podepsání mnichovské dohody (Rothkirchnerová, 1992, s. 107).

Obraz toho, jak březničtí Židé žili v období první republiky, zachytila ve svých

¹⁹ Archiv židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, protokol z 6.2.1938, signatura 34522.

²⁰ Archiv židovského muzea v Praze, fond ŽNO Březnice, kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938, protokol z 21. 8.1938, signatura 34522.

memoárech i Anna Tomášková (*1912). Její vzpomínky na Židy začínají takto: „Židi měli svou synagogu, kde se scházeli každou sobotu k modlitbám. My děti jsme se tam tajně vkrádaly a sledovaly jejich pobožnosti. Z knížek se modlili a ukazovátkem četli pozpátku. Hebrejsky zpívali a se modlili, což nám bylo divné, smáli jsme se tomu, a proto nás obyčejně vyhodili. O jejich svátcích pekli macesy, to byly takové bílé oplatky z nekvašeného těsta a ty nám také dávali. Na chuť byly jako papírové. Jedli zvlášť upravené maso – košér. (...) Ve městě žilo celkem asi 16 rodin, všichni byli obchodníci, jen Lurie byl chudý švec a k němu se moc nehlásili. (...) Hlavou židovské obce byl Julius Lederer, velkoobchod s tabákem. Všem se vedlo dobře. S lidmi ve městě se sžili, aniž bychom pozorovali rozdíl židů a křesťanů.“²¹

Pro potřeby našeho výzkumu byly Židům bohužel v memoáru všehovšudy věnovány pouze tři stránky z celkových 98 stran. Vzpomínky jsou z autorčiny strany velice povrchní, což je škoda, uvážíme-li, že Anna žila přímo v Lokšanech pár metrů od synagogy a její rodiče zde vykonávali živnost stejně jako židovští obchodníci. Autorka paměti také doplnila o podrobný pláněk březnických Lokšan a náměstí, do něhož zakreslila, kde bydlela která rodina k roku 1931.²²

Obdobně je v místních novinách dokresluje i vzpomínka Stanislava Mottla (*1923): „Za první republiky žila v Březnici významná a spořádaná židovská komunita. Židovští spoluobčané se převážně živili obchodem. Místní je respektovali a rádi k nim chodili nakupovat. Komunitu březnických Židů tvořili převážně starší lidi, židovské děti byly před válkou v Březnici pouze tři.“ (Beran, 2013, s. 22.) I on vzpomíná na Julia Lederera: „Žid pan Lederer, který byl v Praze ředitelem banky a do Březnice jezdil, zajistil pro mnohé březnické nežidovské občany zaměstnání v Praze.“ (Tamtéž, s. 22.) Jelikož se jedná o přejetý úryvek z novin, je důležité upozornit, že text mohl projít určitou stylizací.

Na základě jejich svědectví lze usoudit, že březnickou židovskou komunitu vnímali jako nedílnou součást města, která byla pevně spjata s obchodem.

V rámci rozhovorů s jednotlivými pamětníky se ojediněle objevují vzpomínky i na místní židovské děti, s nimiž se setkali pouze tři z nich.

První z nich je Marie. Ta židovské spolužáky ve škole neměla, její kamarádka však ano: „Byla jednatřicátý ročník a chodila s Božkou do třídy. (...) Viděla jsem jí na jedné její školní fotografii. Měla tmavé vlasy a byla hezká.“²³ Podle Marie se židovské děti na první pohled od

²¹ Úryvek z memoáru Anny Tomáškové.

²² Plánek je součástí přílohy této práce.

²³ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

ostatních nijak nelišily: „Přišlo mi, že jsme ani z kraje nevěděli, že jsou to Židé, pokládali jsme je za naše současníky, děti jako ostatní. Horší to bylo až potom. Teprve tehdy člověk viděl, že jsou tedy jiní.“²⁴ Zde lze vidět to, že opatření vytvořila propast mezi lidmi, která do té doby neexistovala.

Marie přiznává, že židovské děti ve městě potkávali, nicméně podle ní to nebylo nějaké velké kamarádství: „Ty děti byly trochu zvláštní, oni opravdu hodně držely při sobě. Ale nevyhýbaly se nám, to vůbec ne. (...) Teď mám dojem, (...) že jsme s nima jeden rok sáňkovali. Byli tam dva kluci. (...) No vidávali jsme je, ale oni drželi víceméně při sobě a my vlastně taky.“²⁵

Na jednu židovskou dívku si vzpomněl i Pavel, ta podle něj byla schovankou u rodiny Ledererů: „Ta holka byla starší asi o dva, nebo o tři roky než já. Víím, že tu schovanku stačili odvést někam pryč, než to všechno začalo. (...) Co si pamatuju, tak to byla hezká holka. Ona myslím chodila sem do školy, do základky. (...) Jako byly tam nějaký děti, ale málo. Jakože my bysme se s někým z nich kamarádili jako Češi, tak to ne. To ne.“²⁶

Naopak chlapce ze smíšeného manželství zmiňuje Eva: „(...) bylo to smíšené manželství, Čech a Židovka. Oni měli syna Karla, ten byl starý jako já. Ti byli taky odvezený do koncentráku, ona s Kájou teda. Po válce se ale vrátili. Ovšem byli deportovaní pouze proto, že manžel se s ní během války nechal rozvést. Ale hned se odsud odstěhovali po válce.“²⁷ Její vzpomínka se ovšem se záznamy deportovaných březnických Židů neshoduje (Kárný, 1995, s. 1037-1046).

Ze vzpomínek pamětníků vyplývá, že kontakt se židovskými dětmi byl spíše sporadický. Přiznávají, že o nich měli povědomí, ale zároveň styk s nimi nevyhledávali.

4. Židé v Březnici ve vzpomínkách pamětníků

4.1. Pohledy pamětníků, již ve 30. letech prožívali svá dětská léta

Jak vzpomínáte na své dětství? Přesně touto otázkou začal každý rozhovor s jednotlivými pamětníky. Odpovědi na ni se ale velice lišily. Například pro Marii to bylo hezké období, kdy chodila cvičit do Sokola a recitovala básničky. „Taky jsme zpívali a hráli divadla.“²⁸ To ale neplatilo pro Pavla: „Tenkrát toho moc nebylo. Jak jsem se narodil v tom dvaatřicátém (...) pak

²⁴ Tamtéž

²⁵ Tamtéž

²⁶ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Pavlem, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

²⁷ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

²⁸ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

začala válka. Takže těch radostí v životě moc nebylo.“²⁹

Ať už byla odpověď jakákoliv, jednotlivé vzpomínky na židovskou komunitu vychází právě z doby jejich dětství. Často se v nich objevuje motiv toho, že se s Židy setkali prostřednictvím nákupů v Lokšanech, případně tím, že skrze ně pouze procházeli.

Takovým způsobem na ně vzpomíná Pavel, který tam chodil nakupovat s rodiči: „*Tady bylo těch Židů poměrně dost. Popperové například, ti byli v těch Židech. Tak se tomu říká dodneška, mám teda pocit. V Židech. (...) Ti Popperové měli obchod tam kousek, jak byla ta synagoga. No a soustředění byli prostě všichni tam v těch Židech. Akorát ten doktor Lederer a jeho brácha (...) bydleli na náměstí, tam na tom rohu. Oni se tam ostatní asi drobek scházeli. Teda myslím si to. Oni vůbec žili tak nějak společně. Prostě pospolu.*“³⁰ Dále pokračuje: „*Oni prostě hodně obchodovali. Jezdili, ono se tomu říkalo pojízdná prodejna, tak oni jezdili s vozem třeba. Tenkrát auta nebyla, tak jezdili s kobyolkou a vozíkem po vesnicích. No a prodávali. Největší kšeft měli právě ti Popperové.*“³¹

S tím souhlasí i Jaroslav: „*No tak ten Popper v Lokšanech, tak to byl vyhlášený kšeft. Tam chodila celá Březnice. On měl takový, jak se říká koloniál. (...) Prostě vše pro domácnost. To se u něj dalo koupit a poměrně levně. (...) Pamatuju se, že před Popprovnu stála taková kamenná lavice. Tam oni většinou sedávali. Nikdy jsme si nedovolili si tam sednout, byla jejich.*“³²

„*Moje máti ale taky říkala, že před válkou nechodili večer vůbec ven. Pro ně končil den, když se zešerilo. Automaticky byli jenom v baráku. Ne že by to bylo nebezpečný, ale ta komunita to za ty desítky let měla zažít.*“³³ To je ale v rozporu s tím, jak na Židy před válkou vzpomíná pan Drnek. Ten vyprávěl, že společně s Karlem Kohnem, s nímž si byl v této době věkově blízký, navštěvoval taneční zábavy (Kalbáčová, 2012, s. 71).

Za účelem nákupu Lokšany navštěvovala i Marie, ta jimi mimo jiné chodila i do školy: „*Já si z Lokšan vybavím synagogu. (...) Hodně jsme tam chodili. Lokšany jsme procházeli, protože jsme tam chodili do školy z náměstí. Vím, že tam bylo někde zastrčený pekařství. No a že tam měli jakoby tu svou radnici.*“³⁴ Dále pokračuje: „*A pokud vím, tak tady na náměstí (...) bylo řeznictví. A to patřilo nějakým Kohnům. (...) Podle mě to byli, i u těch Kohnů, hodní lidi.*

²⁹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Pavlem, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

³⁰ Tamtéž

³¹ Tamtéž

³² Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

³³ Tamtéž

³⁴ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

*Nenechali na sobě znát, jakože jsou něco jinýho.*³⁵ Marie si ale na rozdíl od ostatních Židy vybavuje i v souvislosti s jarmarky konanými před válkou: *„Myslím si, že tam nějakí židovští prodejci byli, ale stáli opodál. Pamatuju se, že tam měli nějaký cajkový kalhoty.*³⁶

Eva se narodila v roce 1938 a je tou nejmladší pamětnicí v této skupině. Sama své vyprávění začala tím, že si nepamatuje, jak Židé před válkou žili: *„Já si jen tak trošku vybavuju ty jejich černé čepice a podobně.*³⁷ Přiznává ale, že si o nich nechala vyprávět od své maminky. *„Podle toho co říkala, tak mám pocit, že neměli žádný spory s lidma a podobně. (...) Říkala, že Češi k nim normálně chodili nakupovat. Podle toho co říkala, tak mám pocit, že takových dvacet rodin tu být mohlo.*³⁸

Kromě toho, že si Eva dokázala přesně vybavit, kde stál jaký obchod a jaká rodina ho provozovala, má dodneška v paměti i jednotlivá čísla popisná: *„Vím, že na náměstí č. p. 3 měl řeznictví Žid Kohn. To byl jeden krám, co byl mimo Lokšany vlastně. A pak jich hodně bylo v té části, co byla židovská branka do Lokšan. Tam byly malý domečky a tam měli Židi obchody. V č. p. 17 tam prý byl Žid a dělal obuvníka, jméno si nepamatuju. (...) V Lokšanech potom byly dva obchody. Ten koloniál a pak tam byl pekař Frélich.*³⁹

Naopak na žádný konkrétní obchod si jako jediná z pamětníků vzhledem k svému věku nedokázala vzpomenout až Růžena. Ta se navíc do Březnice natrvalo přistěhovala, až když nastupovala do deváté třídy zdejší základní školy v roce 1949: *„Když jsem přišla, tak už žádný obchody nebyly. Dveře byly zavřené a všechno bylo zabarikádovaný. Vypadalo to, že tam nikdo ani nebydlí, bylo to zpuštělé.*⁴⁰

Atmosféru protektorátu pamětníci hodnotí jako dobu, kdy ve městě panoval strach a nejistota. *„No nálada už tady předtím byla proti Němcům, protože tady dělali samý lumpárny (...) pak když to zabrali, tak vládli. No a bylo po srandě“*, shrnuje Pavel.⁴¹ Velice podobně se na to dívá i Jaroslav: *„Vžijte se do situace, kdy se lidi báli. Ne těch Židů, ale prostě ta všeobecná bázeň. (...) Třeba taky nikdy nezapomenu, co jsme slyšeli denně a co mi pořád drnčí v hlavě. Když začínaly zprávy v rozhlase (...) vždycky se z něho ozvalo ‚Wir hören die Nachrichten in der tschechischen Sprache‘, uslyšíte zprávy nejdřív v němčině a pak v češtině. To se opakovalo*

³⁵ Tamtéž

³⁶ Tamtéž

³⁷ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

³⁸ Tamtéž

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Růženu, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁴¹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Pavlem, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

*den co den, klidně i dvakrát denně.*⁴²

Pocit ohrožení v nich ještě více umocňovala do Březnice nasazená mládežnická skupina Hitlerjugend. Ta v nich i po letech stále vzbuzovala silné a dominantní vzpomínky. *„Oni vždycky chodili kolem a my měli nařízeno je zbytečně neprovokovat. Každý věděl, že se blíží, protože měli takový ty bubínky a pořád do nich tloukli. Chodili v podkolenkách, a i v zimě měli kraťasy. No vyhýbali jsme se jim“*, tak utkvěli v paměti Marii.⁴³ Podobně tak i Jaroslavovi: *„Ti Hitlerjugend měli bodáky a na rukávu hákenkrajc. Zásadně pochodovali a zpívali si. Hajlovali.*⁴⁴ S největším opovržením na ně i po letech stále hledí Eva: *„(...) když pochodovali od školy po náměstí, tak všichni Češi museli po chodnících stát v pozoru. Nesměli jsme se hnout a mezi sebou mluvit. Dávat hold těm Hitlerjugend. (...) Tam jsem si o nich udělala úsudek a příznám se, že mi to hrozně vadilo.*⁴⁵

Dalo by se říci, že od této doby byl jejich základní vztah vůči Židům stále více a více ovlivňován přítomností nacistů. Svou roli v tom sehrála i stále se zhoršující nařízení vůči Židům.

Přítomnost Hitlerjugend se nejrazantněji projevila na místním židovském hřbitově, a to událostmi spojenými s jarem 1942. *„Moje máti chodila na procházky k židovskému hřbitovu, ale jednou přišla a byla úplně zděšená, co se tam stalo“*, zmiňuje Jaroslav.⁴⁶ Chování nacistické mládeže tehdy vyvolalo všeobecné pohoršení a hlasitý nesouhlas místních obyvatel, kteří se na zničený hřbitov přišli podívat na vlastní oči.⁴⁷

Do kontrastu se tak proti tomu staví otázka transportu a odchodu Židů z Březnice na podzim roku 1942. Odpovědi pamětníků na ni byly takové, že se o tom u nich doma, ani ve městě naopak vůbec nemluvalo. Jako častý důvod zmiňovali to, že byli ještě děti a rodiče se o tom před nimi vůbec nezmiňovali.

Svou roli pak hrál i strach, jak uvádí Jaroslav: *„Co já vím, co budu říkat mezi čtyřma očima, když nevím, co ten druhý řekne a udělá. Ta nedůvěra byla znát hodně dlouho. Ono ani po válce se o tom nemluvalo. Ti, co to zažili, tak o tom mluvit prostě nechtěli.*⁴⁸

Podle Růženy to bylo tím, že Židé byli ve městě izolovanou komunitou: *„Já bych řekla,*

⁴² Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁴³ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁴⁴ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁴⁵ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁴⁶ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁴⁷ Židovské muzeum v Praze, 2023. *Lederer, Julius: zničení židovského hřbitova v Březnici (dopis a protokol č. 57)* [online]. [cit. 22.4.2023]. Dostupné z: https://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/3641

⁴⁸ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

že neměli nějaký blízký přátele z druhé komunity, takže se o tom pak moc nemluvalo. (...) Kamarády určitě neměli. Když se to pak stalo, tak nikdo nevěděl, kam a co se s nimi děje. Příbuzný tu neměli, aby se o tom mluvilo.“⁴⁹

Zcela odtažitý postoj zaujímá Pavel: *„Ten styk s nima byl celou válku zakázaný. S nima se nesmělo stýkat. Prostě když zjistili, že se s nima stýkají, tak bylo zle. Oni zkrátka byli izolovaní, museli nosit tu hvězdu. No a lidi se báli. (...) Ten jejich život byl zkrátka takovej, že oni s nikým nesměli mluvit, navštěvovat se a tak.“⁵⁰* Z Pavlovy výpovědi lze jednak usoudit, že ostatní neudržovali s Židy žádný kontakt a také to, že nebylo z jejich strany jakkoliv možné zasahovat anebo ovlivnit jejich nucený odchod z Březnice.

Velice stručně tentokrát odpověděla i Marie, která byla ze všech pamětníků nejsdílnější a neměla problém vyprávět ani o svých zážitcích z konce války: *„No muselo to být takový nějaký tajný, když je odváželi. Něco se muselo vědět. No já mám v hlavě nějak vymazáno.“⁵¹*

Vzhledem ke zjištění o tom, jakou reakci mezi březnickým lidem vyvolalo zničení židovského hřbitova, je nanejvýš zvláštní, že nikdo z pamětníků nebyl schopen, některý možná i ochoten, se podělit o vzpomínku, za jakých okolností Židé Březnici opustili.

Jako jediný blíže na okamžik transportu vzpomíná až pan Mottl: *„Nejsmutnější pohled na židovské spoluobčany byl ten den roku 1942, kdy nastal termín transportu březnických Židů do koncentračních táborů. Součástí transportu, který odjel ze zdejšího nádraží, byly i tři židovské děti.“* (Beran, 2013, s. 22.) Bohužel se však opět nejedná o podrobnější výpověď. Otázkou také zůstává, zda toho byl on sám svědkem, či nikoli.

V souvislosti s protektorátem se tak pamětníkům nejrazantněji vtiskla do paměti přítomnost Hitlerjugend. Naopak se ve svých vzpomínkách odmítali vracet k momentu, kdy Židé museli opustit město.

Poslední výstřely druhé světové války v Březnici padly 10. května 1945, kdy zde bylo zastřeleno dohromady třináct březnických občanů (Kozlík, 2019, s. 48).

„My jsme viděli, že tady se bojovalo ještě toho desátého května.“⁵² Marie se tehdy schovala s rodinou do sklepa s okýnky směrem do ulice: *„Viděli jsme tam ledaco, ještě těsně po válce než vodili různý zajatce, co skládali zbraně. Viděli jsme i nějakou Němku, co jezdila*

⁴⁹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Růženou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁵⁰ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Pavlem, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁵¹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁵² Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

na motorce a střílela jak divá. Pak tam ležel i kuň zastřelenej.“⁵³ Konec války mezi lidmi podle ní vyvolal vlnu nadšení: „*Pro nás to byla atrakce, protože se začalo něco dít. Na náměstí byly shony domlouvajících se lidí.*“⁵⁴ Současně s tím ale: „*Pak přijelo nákladní auto a na něj nakládali takzvaný kolaboranty. Najednou se začalo říkat, kdo a co dělal, jak ubližovali.*“⁵⁵

Konec války v Březnici byl ze strany pamětníků chápán spíše rozpačitě, často se v nich objevoval motiv radosti společně s otázkou potrestání viníků.

Poválečné vzpomínky se pojí i s místní synagogou. Její celkový stav po válce byl podle Eviných slov následující: „*Ona po té válce byla poměrně dost zničená, nebyla vůbec v provozu.*“⁵⁶ O tom jakou funkci během války plnila mluví Jaroslav: „*Po válce jsem byl u toho, když se otevírala synagoga, která byla zavřená, zalígrovaná a zapečetěná. Nějaký revoluční výbor to tenkrát otevíral, protože všichni věděli, že tam jsou uloženy pneumatiky ze všech vozidel z Březnice a okolí. Můj táta měl takový malý autíčko (...) no a i on musel ty pneumatiky odevzdat. My jsme právě čekali, až to otevrou. Já jsem pro něj běžel, aby si ty pneumatiky šel najít. Tenkrát se musely odevzvat Němcům.*“⁵⁷

Paradoxem zůstává, že po válce jsou vzpomínky pamětníků spojené se zánikem a chátráním synagogy, spíše než se samotným koncem židovské komunity. Především, když vezmeme v potaz to, že z celkových 29 Židů se vrátili pouze dva.

Naopak na to, když se pak Židé, tedy jediní přeživší bratři Ledererové, vrátili zpět do města vzpomínají pamětníci následovně: „*Já si nepamatuju, že by se někdo jiný vrátil*“, začíná Pavel.⁵⁸ Podobně pokračuje i Marie: „*No bylo to divný, že to vlastně byli jenom oni. Pro ty obyčejný lidi byli vlastně něco lepšího. Byli to doktoři.*“⁵⁹ To, že se bratři vrátili, pamětníkům připadalo pouze zvláštní a více už se nad tím nezamýšleli.

V samotném jejich příchodu naopak všichni viděli přínos pro obyvatele města. Nikdo z dotazovaných to neuvítal z nějakých osobních důvodů.

To ostatně potvrzuje Eva: „*Oni byli v podstatě přínosem pro tohle město, když se vrátili. Jeden byl oční lékař a měl tu ordinaci a ordinoval. Druhý byl právník, takže pokud někdo potřeboval, tak on tu měl i právníckou poradnu a všechno.*“⁶⁰ S tím souhlasí Jaroslav, ten si

⁵³ Tamtéž

⁵⁴ Tamtéž

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁵⁷ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁵⁸ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Pavlem, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁵⁹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁶⁰ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

vzpomněl pouze na Rudolfa Lederera a své dojmy z jeho návratu do Březnice shrnul následovně: „*Dá se říct, že se to vnímalo s nadšením, protože to byl očař.*“⁶¹

Právě s Lederery, jakožto čelními představiteli zdejší židovské obce, se pojí i vzpomínky pamětníků, kteří se s nimi osobně setkali.

Jednu takovou vzpomínku na ně má Marie: „*To si pamatuju. Dokonce jsem s nima přišla do styku. (...) Musím říct, že vypadali zachovale. Tenkrát na nás mávali a nabízeli nám lepší zboží, nějaké oblečení, suvenýry. Jeden z nich sedával na lavičce. Tam, kde je dneska elektro. (...) Jednou mě i zastavil a říkal, abych s ním šla nahoru, že mi něco dá. Já jsem s ním nešla. On mi to potom přinesl ven, no vypadalo to jak zapalovač, bylo to kulatý a na nadzvednutí. Zlato to nebylo samozřejmě. To ale nenabízel jenom mně. Tenkrát se říkalo, že je podporovali Američani, jak tu byla ta UNRRA. On vždycky něco přinesl ven. (...) To si docela pěkně pamatuju, že hned od pohledu byli zachovalí. Ne že byli takový jako ostatní, jak se vrátili z koncentráku. Že na nich nebylo vidět, že tím prošli.*“⁶²

Fakt, že podle Marie nebylo poznat, že se bratři vrátili z koncentračního tábora, zopakovala během našeho rozhovoru několikrát.

Na náměstí Lederery potkávala i Eva, která přes něj chodila do školy: „*Já si na ně pamatuju jako na lidi, pamatuju si je jako osobnosti. Víím, že to byli příjemní a milí lidi. (...) Ten jeden, ten právník, pravidelně stál na náměstí. Vždycky se nás ptal, kam jdeme a jak se máme. Byli takoví vstřícní.*“⁶³

Na čem se však pamětníci nedokázali shodnout, bylo to, na jak dlouho se bratři do Březnice vrátili. Zatímco Pavel vzpomíná: „*(...) Ledererové tu byli nějakou dobu, nebo sem jezdili na návštěvu ke známým*“⁶⁴, tak naopak podle Marie: „*(...) už tu zůstal jen jeden. Říkalo se, že druhý odešel do Vídně.*“⁶⁵ Přesnější časový údaj zmiňuje až Eva: „*(...) mám pocit kolem toho roku 1950, možná, že i dřív, se teda stěhovali do té Ameriky.*“⁶⁶

Názor na to, že po válce odjeli právě do Ameriky byl u této generace převládající. Naskytá se zde však další otázka k zamyšlení. Když dle slov pamětníků byli Ledererové městu k užítku, opět se nikdo nepozastavil nad tím, kdy a za jakým účelem město opustili.

Pamětníci se také při vzpomínání vyjádřili k antisemitismu a tomu, co si pod tímto

⁶¹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁶² Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁶³ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁶⁴ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Pavlem, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁶⁵ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Marií, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁶⁶ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

pojmem představí. „*Antisemitismus je určitý způsob vnímání Židů, který lze popsat jako nenávisť vůči Židům. Slovní a fyzické projevy antisemitismu směřují proti židovským i nežidovským osobám anebo jejich majetku, proti institucím a bohoslužebným místům židovských obcí.*“⁶⁷

Právě tato otázka působila pamětníkům největší problémy a nad odpovědí museli dlouho uvažovat. Někdy si nebyli jistí, zda pojem definují správně, jako třeba Růžena: „*(...) nenávisť k těm Židům, že jo. To bych řekla. Myslím si to dobře?*“⁶⁸ Naopak Eva ho chápe jako: „*Nesnášenlivost lidí mezi sebou.*“⁶⁹ Uzavírá to Jaroslav se slovy: „*No ono těch anekdot o těch Židech je spousta, ale pro mě je směrodatný fašismus. To přetrvá až do smrti.*“⁷⁰

U mnohých pamětníků dodnes přetrvává určitá averze k Němcům a k německému jazyku. Důvody k tomu často pramení z jejich válečných vzpomínek, které jsou pro ně, i po takové době, stále aktuální.

4.2. Židé v Březnici očima pamětnic narozených v letech 1944 až 1948

Tyto pamětnice souhrnně vzpomínají na to, jak Lokšany vypadaly po druhé světové válce. Společně s tím se pokoušely vybavit si, kde stály židovské obchody.

„*No víte, ze začátku jsme bydleli v Počápské ulici, no ale potom naši koupili tenhle ten dům v Židech. Naši to koupili a přestěhovali jsme se tam.*“⁷¹ Tak začíná své vyprávění Milena, která se do Lokšan přestěhovala, když jí byly tři roky a bydlí v nich dodnes. „*Tady dřív bydleli ti Židi, ale všichni zemřeli v tom koncentráku, že jo. Zůstali tu akorát Ledererové, co spravovali ten židovský majetek*“, pokračuje.⁷² Jestli se ale vrátil někdo další, odpovědět nedokázala. Podle Mileny v Březnici muselo žít hodně Židů, kteří přebývali kromě Lokšan i na náměstí, jejich počet si však netroufla odhadnout.

Díky tomu, že je už od svých dětských let v neustálém kontaktu s prostředím Lokšan, má představu o tom, kde stály židovské obchody. „*(...) pekařství Frélichů. Byl tu ten Popper, co měl tu Popprovnu. To byl obchod se solí. Ty baráky jsou prostě celý prosolený, jak tam dělali tu sůl. U nás v domě byl ještě ten kožešník, ještě tu jsou ty štíty a tohleto všechno no. Na náměstí*

⁶⁷ Federace židovských obcí v ČR, 2010. *Pracovní definice antisemitismu* [online]. [cit. 21.5.2023]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/projekty-fzo/forum-proti-antisemitismu/pracovni-definice-antisemitismu/#:~:text=%E2%80%9EAntisemitismus%20je%20ur%C4%8Dit%C3%BD%20zp%C5%AFsob%20vn%C3%ADm%C3%A1n%C3%AD,a%20bohoslu%C5%BEbn%C3%BDm%20m%C3%ADst%C5%AFm%20%C5%BEidovsk%C3%BDch%20obc%C3%AD.>

⁶⁸ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Růženou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁶⁹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Evou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁷⁰ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Jaroslavem, rozhovor proběhl v únoru 2022 v domě pamětníka v Březnici

⁷¹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Milenou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁷² Tamtéž

byli Kolerusů na tom rohu, to byl obchod všeho druhu.“⁷³

Milena se také osobně setkala s bratry Lederery, právě od kterých si její rodiče po válce koupili dům: „*Já si pamatuju, že jsme za nima jednou přišli s rodičema. Dostala jsem čokoládu. Jeden byl očař a druhý právník. Oba byli v Terezíně. Tím, že nám to jako prodali, tak jsme k nim občas zacházeli. Ten právník byl docela ještě šarmantní, ale jako docela asi ten koncentrák, a to všechno na nich zanechalo asi pěkný vlivy. O tom se nikdy nebavili. (...) očař, ten byl takový no... ten právník byl zvyklý na svět. (...) On byl taky každej úplně jinej. Jeden byl chlap jak hora, no a ten druhej byl oproti němu takovej jako malíček. Víím, že ten očař skoro vůbec nemluvil. Ptala jsem se maminky, proč nám ten pán nic neříká.*“⁷⁴

Následně se i svěřila s tím, že je společně s rodiči navštívila v Poděbradech, kam se podle ní přestěhovali někdy kolem roku 1950 a také tam i zemřeli: „*Já víím, že je ta židovská obec měla v Poděbradech, aby tady asi nebyli sami dva. (...) Táta tam tehdy byl v lázních. Nějak jsme se domluvili a zašli jsme. Tomu očařovi bylo přes sedmdesát tehdy, tomu druhýmu kolem šedesáti.*“⁷⁵

Julius Lederer skutečně zemřel ve svých nedožitých osmdesáti pěti letech v Domově odpočinku RZNO v Poděbradech. Poslední rozloučení se uskutečnilo 26. června 1956 za přítomnosti vrchního rabína, představitelů Rady židovských náboženských obcí, a dokonce i jeho přátel z rodné Březnice. O přítomnosti a osudu jeho bratra není v článku jediná zmínka, autor však poukazuje na to, že oba tvořili nerozlučnou dvojici.⁷⁶

Do Lokšan na návštěvu ke známým se svou babičkou chodila i Jana. Ta ji prý o Židech vyprávěla: „*(...) většina Židů byla v těch Lokšanech. Jak je tam dneska ten Lokšanský palác, Popprovna se tomu říkalo, tak tam prý byla prodejna všeho možného. Pak tam byl i mandl. Já jsem si třeba ted'kon všimla, že nad dveřmi ty Popprovny je symbol kotvy. Chodila jsem tam tudy celý život a všimla jsem si toho až ted'. Ony se pak ty římský číslice a ty symboly, co měly u dveří, dávaly pryč. Lidi to sundali.*“⁷⁷ Dále pokračuje: „*Babička mi říkala, že tam jako bydleli Židi, že tam byli kožešníci a takový. Taky tam byla pekárna, ale hlavně těch Popperů, co tam měli ty potraviny.*“⁷⁸

Jana se svěřila s tím, že nejenom ona, ale i její příbuzní se snažili od její babičky zjistit

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ Tamtéž

⁷⁵ Tamtéž

⁷⁶ Věstník Židovských náboženských obcí v Československu roč. XVIII, 1956, č. 8 z 1.8.1956, s. 4.

⁷⁷ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Janou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁷⁸ Tamtéž

víc, ta ale pak o ničem nechtěla mluvit. „*Když vlastně tenkrát toho jejího syna, když zahynul vlastně v tom koncentráku v Mauthausenu, tak se babička strašně uzavřela do sebe. Nechtěla pak o ničem mluvit. (...) vždycky řekla, ať o tom nemluvíme. Okřikla nás.*“⁷⁹ Janu chování její babičky odradilo a více už se jí neptala. K tragickému příběhu své rodiny a ostatních březnických občanů se vrátila zpět až v důchodovém věku.

V Březnici se narodila a celý život žije i Anna. Ta ale, jak sama říká, žádného březnického Žida nikdy nepotkala a ani neví, jakým živnostem se v Lokšanech věnovali. „*O obchodech si nic nevybavím. Jak třeba bývávaly ty rolety nebo tak, tak to pak všechno zlikvidovali. Nějak se to i zazdilo, okna myslím, no a lidi tam šli bydlet.*“⁸⁰ Stejně jako ostatní Anna ví, že válku přežili pouze Ledererové. „*Vím, že byli jenom dva. To si pamatuju z té knihovny, právě když jsme se pídili po tom, jestli se někdo vrátil. Jestli se jako zachovali, a že by nám něco o tom mohli říct. Nebyli bohužel další.*“⁸¹

Díky tomu, že Anna dlouhá léta pracovala jako vedoucí březnické knihovny, kde mimo jiné dávala dohromady i regionální literaturu, má alespoň částečné povědomí o tom, jak velká židovská obec byla a jaký přínos měla pro město. „*No myslím si, že jich tu před válkou bylo dost, protože ta židovská obec nebyla zas až tak malá. Ale abych to řekla přesně, tak to bych se určitě spletla. (...) Co já z toho vím, tak je to, že vlastně oni tady byli trpění. Že byli i přínosem pro tohle město, tím že obchodovali. Obchod se držel a Březnice byla docela vyspělá před tou válkou. No a po válce jim vlastně všechno sebrali a oni se vlastně ani nevrátili. Nevím, jak dopadly jejich majetky, ono se o tom nikde nehovořilo. Ta jejich židovská čtvrt s tou synagogou a domy kolem tak to si pak rozebrali lidi. Dostali to vlastně od města přidělené. Ani se nějak nesnažili to opravit v tom duchu, v jakém to bylo.*“⁸²

S tím souhlasí i Milena: „*Do roku 1989 spíš byly Židy městu na obtíž, protože když něco chtěli, tak na to nikdo nic nechtěl dát, navíc to patřilo k památkářům. Občas na tom měli zájem a občas ne. Většinou se ty baráky prodaly a ti lidi si to začali opravovat. Když jsme to třeba koupili my, tak nikdo neměl zájem, jestli je to židovský. Celý jsme to vlastně předělali, nikdo si toho nevšiml. Ted' už jo. (...) Do Židů vlastně celý léta nesmělo žádný auto. Ty baráky nebyly nějak poškozený, ale když tam začali jezdit a dal se tam pak mandl a sklenář, tak se tam pak jezdilo a baráky trpěly. Nám se třeba dolejšek propadl.*“⁸³

⁷⁹ Tamtéž

⁸⁰ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Annou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁸¹ Tamtéž

⁸² Tamtéž

⁸³ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Milenou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

Dále pamětnice hovořily i o synagoze. V ní mělo podle plánu březnického národního výboru vzniknout muzeum pro zavražděné židovské spoluobčany a oběti nacismu.⁸⁴ Nakonec však byla využita jako skladiště (Daníček, 2013, s.10).

Tak si ji ostatně vybavuje i Jana: „*Tehdy bylo dole nějaký skladiště a nahoře byl byt.*“⁸⁵ Doplnuje ji Milena: „*(...) no dávalo se tam všechno, co se ve městě nehodilo. Bydleli tam i lidi. No vždycky tam někoho strčili a ten tam nějakou dobu bydlel no. Pak z toho nebylo nic. Trošku se to opravilo, ale jen tak na očko.*“⁸⁶ Podle Anny se v synagoze také vedly výtvarné kroužky a kurzy pletení, ale: „*(...) pak to tam zase leželo ladem.*“⁸⁷ Po většinu jejich života tak byla synagoga využívána zcela nedůstojně.

Všechny tři dle svých slov i nesčetněkrát navštívily židovský hřbitov, a to pravidelně už od svých dětských let. A to i navzdory skutečnosti, že se hřbitov nachází 1,5 km severně od náměstí v hůře přístupné lokalitě (Fiedler a Pařík, 1991, s. 151).

„*No tam jsme byli už jako děti, chodili jsme tam na fialky. Když tam bydleli Bálků, tak ty to aspoň zamykali (...) pak se to udělalo volný. Nikdo to neudržel a bylo to vidět*“, začíná Milena.⁸⁸ Stejně si na něj vzpomíná i Anna: „*Já si ten hřbitov pamatuju v hrozném stavu. Všechno bylo zarostlý, popadaný náhrobky. Dlouho tam nebylo nic v pořádku.*“⁸⁹ Jana dodává: „*(...) ta kaple byla rozbitá a všechno buď rozbouraný, nebo vybouraný. Všude po těch kamenech rostl ten plamínek. Četli jsme tam tolikrát názvy těch Židů. Třeba u některých náhrobků jsme si vždycky s kamarádkou říkaly, hele tyhle byli asi bohatí, když mají tak velikej pomník, támhle že byli zase chudší. No, takže takhle. Vždycky tam navrch dávali ty kamínky.*“⁹⁰

Pamětnice se během rozhovorů přesunuly i do přítomnosti, kdy se zamyslely nad současným stavem židovských památek. Radost z jejich opravy, především synagogy, byla napříč pamětnicemi sdílená. V čem se však lišily, bylo to, z jakého důvodu opravu uvítaly.

V očích Mileny oprava synagogy například vůbec nepředstavovala památku na březnické Židy. „*I když s těma Židama nic nemáte, ale přece jenom, když tam bydlíte, tak je furt lepší, když je to opravený.*“⁹¹

I Jana v tom viděla spíše počin, který zlepšil celkový vzhled města: „*Když se na to teď*

⁸⁴ Věstník Židovských náboženských obcí v Československu roč. XXI, 1959, č. 2 z 1.2.1959, s. 10.

⁸⁵ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Janou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁸⁶ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Milenou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁸⁷ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Annou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁸⁸ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Milenou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁸⁹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Annou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁹⁰ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Janou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁹¹ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Milenou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

kouknete, tak je to krásná budova. I za ten hřbitov jsem ráda, protože my jsme si tenkrát říkali, kdo to takhle zničil.“⁹² V závěru ale přiznala, že do synagogy několikrát zavítala v souvislosti s návštěvou její stálé expozice.

Zcela opačný postoj však zaujímá Anna. Ta místo, které by připomínalo židovskou historii města a bylo jím důstojným připomenutím, zcela postrádá. *„Jako památka a pocta těm lidem, co tu žili, to se vůbec nepěstovalo. Nebyli lidi a nebyla vůle. (...) Nejlepší by bylo, kdyby tu byl aspoň jeden pozůstalý, aspoň jeden Žid. Je to smutný, protože historie by měla být komplexní. Mělo by se tu objevit všechno.“⁹³*

⁹² Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Janou, rozhovor proběhl v lednu 2022 v bytě pamětníka v Březnici

⁹³ Úryvek z rozhovoru výzkumníka s Annou, rozhovor proběhl v únoru 2022 v bytě pamětníka v Březnici

5. Závěr

Tato bakalářská práce *Židé v Březnici ve vzpomínkách pamětníků. Zapomenutí sousedé?* si kladla za cíl analyzovat vzpomínky březnických občanů na jejich židovské sousedy. Celkem se opírá o výpovědi osmi pamětníků, kteří Židy znali buď z autopsie či ze zprostředkovaného vyprávění.

U generace *Pamětníků, jež ve 30. letech prožívala svá dětská léta*, pokládáme nejprve za nutné upozornit na to, že celkové vzpomínání na Židy pramení z doby jejich dětství. V souvislosti s obdobím první republiky mají březnickou židovskou komunitu stále silně spojenou s vyspělým obchodem. A to i navzdory skutečnosti, že v této době židovská náboženská obec čelila, jak jsme se dozvěděli, silnému poklesu svých členů a postupnému úpadku. Hlavní přínos pro obyvatele města dle nich Židé představovali především prostřednictvím obchodu.

Jejich živnost mají pamětníci stále spojenou především s prostředím Lokšan, v rámci kterých si nejčastěji vzpomněli na obchod rodiny Popperů, o němž mluvili jako o Popprovně. Co se týče obchodů na náměstí, tak zde opakovaně zmiňovali řeznictví rodiny Kohnů. Pamětníci si dále vybavovali i další obchody, nebyli si však mnohdy jisti jejich umístěním a ani tím, jaká rodina je provozovala.

Na základě jejich vzpomínek lze nicméně vyvodit to, že vzájemné vztahy mezi Židy a ostatními obyvateli města nikdy nepřerostly do nějaké osobnější roviny, případně přátelství. Vzpomínají na ně pouze jako na velmi schopné a zdvořilé obchodníky. Takto chladný postoj zaujali dokonce i vůči židovským dětem, jejich tehdejšími vrstevníkům. I s nimi vzájemný kontakt popisují jako něco nahodilého, k čemu docházelo pouze zřídka, neboť nikdo z pamětníků s židovskými dětmi nechodil do jedné třídy.

Ještě větší oslabení vzájemných kontaktů, ne-li úplné přerušení, přinesl začátek druhé světové války, kdy se ve vyprávění všech pamětníků objevila silná vzpomínka na Hitlerjugend a nacisty. Ve spojitosti s touto dobou se pak jako nejproblematictější jeví otázka nuceného odchodu Židů z Březnice. Ta byla ze strany pamětníků přijímána s nevolí. Reakce na ni byly stručné, a otázka tak ve výsledku zůstala nezodpovězena.

Co v pamětnících naopak vzbuzovalo silnou a emotivní odezvu, byl konec druhé světové války v Březnici. Tento zážitek v nich však přílišnou empatii s Židy nevyvolal. Příchod bratrů Ledererů zhodnotili, vzhledem k jejich profesi, jako velice přínosný pro celé město. Naproti tomu, když Ledererovi Březnici definitivně opustili, nepozastavili se nad tím, jaký byl jejich další osud. Pamětníkům dále činila potíže i otázka na to, jak by oni sami definovali antisemitismus. Přestože ho sami byli svědky, v naprosté většině případů nebyli schopni

přesněji formulovat jeho definici.

Skupina *Pamětnic narozených mezi lety 1944 až 1948* naopak zažila jen dobu, kdy Židé Březnici definitivně opustili. V naprosté většině u nich převládají vzpomínky zprostředkované, kdy jsou odkázány na vyprávění své rodiny, případně na odbornou literaturu věnující se tomuto tématu.

Na Židy pamětnice nahlíží, stejně jako generace *Pamětníků, jež ve 30. letech prožila svá dětská léta*, jako na zdatné obchodníky. Židy mají též spojené zejména s Lokšany, kdy jsou schopny vybavit si i určité židovské obchody, nutno podotknout, že však v mnohem menší míře než přímí pamětníci. I ony uváděly především obchod rodiny Popperů. Společné pamětnicím je i to, že reflektují, že válku z březnických Židů přežili pouze bratři Ledererové.

Pamětnice také zažily dobu, kdy další místa s Židy spojená, zejména tedy hřbitov a synagoga, začala nevyhnutelně chátrat. Společně se shodly na tom, že po konci druhé světové války, kdy domy v Lokšanech získávali noví majitelé, se začal postupně měnit jejich ráz. Synagoga sloužila jako skladiště, případně jako ubytovací jednotka a hřbitov byl dlouho neudržován. Pozdější opravu památek uvítaly, je však třeba zmínit, že pro každou z nich jejich renovace znamenala něco jiného. Celkově památky nemají ve spojení s židovskou komunitou, hledí na ně spíše z hlediska kulturně historického.

V tomto roce jsme si připomněli 78 let od konce druhé světové války. Brzy přijde doba, kdy nebudou ti, kteří by na tyto události vzpomínali.

Vyprávění těchto pamětníků je tak v závěru smutným dokladem toho, jak málo osobnějších vzpomínek březnických občanů zbylo po kdysi významné a početné židovské komunitě, která byla součástí Březnice již od 15. století. To vše umocněno i faktem, že zájem o výzkum ze všech osmi pamětníků vyslovil pouze jeden.

Co se týče teoretické části této práce, tak v rámci ní bylo ve srovnání s doposud publikovanou literaturou podrobněji doplněno zejména období první republiky. Především díky archivním materiálům Židovského muzea v Praze, jenž blíže představilo problematiku slučování jednotlivých náboženských obcí, kterému v této době židovská obec v Březnici čelila a bylo ústředním tématem jejích schůzí.

Tuto dobu pomohly částečně přiblížit i do dnešní doby nepublikované memoáry, které se však ukázaly být, stejně jako vzpomínky pamětníků, stručnější povahy. Na autorčiných pamětech je však potřeba ocenit to, že vytvořila plánek Lokšan a přilehlého náměstí, přičemž do něj zakreslila to, kde žila konkrétně která židovská rodina.

Seznam literatury a pramenů

- BERAN, Jiří, 2013. Osobnosti mezi námi. *Březnické noviny prosinec 2013*, 9 (1), 22.
- BROD, Petr, 1997. Židé v poválečném Československu. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Praha: Karolinum, s. 147-162. ISBN 80-7184-412-8.
- C. k. statistická ústřední komise, 1916. *Podrobný seznam míst zemí rakouských: zpracován na základě výsledku sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910, IX. Čechy*. Ve Vídni: Tiskem a nákladem C. k. dvorní a státní tiskárny.
- DANÍČEK, Jiří, 2013. Stará synagoga plzeňská a ještě starší březnická. *Roš Chodeš květen 2013*, 75 (1), 10. ISSN 121074 68.
- FIEDLER, Jiří, PAŘÍK, Arno, 1991. *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Praha: Paseka.
- FIEDLER, Jiří, 1992. *Židovské památky v Čechách a na Morávě*. Praha: Sefer.
- FUSCH, František, 1951. Čestný předseda RŽNO Julius Lederer se dožívá osmdesátky. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*. XIII (30), 362. ISSN 1803-7852.
- FÜRST, Arnošt, KOZLÍK, Jaroslav, 2010. *Březnice převážně druhé poloviny 20. století v pohledech a fotografiích města a okolí: Přehled poválečného vývoje Březnice*. Březnice: Příbramská tiskárna.
- FÜRST, Ludvík, 1949. Židé v Březnici do bitvy bělohorské. In: *Božeňsko: sborník pro kulturní a hospodářské otázky březnicka s hlídkou městského musea v Březnici*. Březnice: Ludvík Fürst, 1938-1949, s. 17-26.
- FÜRST, Ludvík, 2006. *Starobřeznické miniaturky*. Příbram: Příbramská tiskárna s. r. o.
- GOLD, Hugo, 1934. Geschichte der Juden in Březnice. In: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1934, s. 63-69.
- HEITLINGEROVÁ, Alena, 2007. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G. ISBN 978-80-86103-97-6.
- Institut Tereziánské iniciativy, 2000. Tereziánská zpráva Otto Zuckera. *Tereziánské studie a dokumenty*, č. 1, s. 97-126. ISBN 80-200-0399-1.

KALBÁČOVÁ, Lenka, 2012. Březničtí Židé. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami, XIX*. Příbram: Okresní úřad, 1994-, s. 46-89. ISSN 1211-5169.

KÁRNÝ, Miroslav ed., 1995. *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Praha: Melantrich. ISBN 80-7023-209-9.

KÁRNÝ, Miroslav, FRANKOVÁ Anita, 2005. Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války. In: *Židé - dějiny a kultura. 3., dopl. vyd.* V Praze: Židovské muzeum, 2005, s. 55-82. ISBN 80-86889-11-4.

KIEVAL, Hillel J., 2011. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, Praha: Paseka. ISBN 978-80-7432-174-0.

KOZLÍK, Jaroslav, 2019. *Březnice slovem i obrazem*. Příbram: město Březnice.

PASÁK, Tomáš, 1999. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.

PETRŮV, Helena, 2000. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Praha: Sefer. ISBN 80-85924-25-0.

PĚKNÝ, Tomáš, 2001. *Historie Židů v Čechách a na Moravě. 2., přeprac. a rozš. vyd.* Praha: Sefer. ISBN 80-85924-33-1.

RATAJ, Jan, 1993. Krize českého politického myšlení za druhé republiky. In: *Z druhé republiky, díl 1*. Praha: Historický ústav Armády České republiky- Památník odboje, s. 7-155.

ROKYCANA, Jaroslav, 1922. Joachim Popper. *Rozvoj: týdeník českých pokrokových Židů*, roč. 14, č. 3-4, 13. ISSN 1801-0016.

ROKYCANA, Jaroslav, 1922-1923. Lokšany. In: *Kalendář česko-židovský*, roč. 42, č. 1, 114-127. ISSN 1214-9993.

ROTHKIRCHENOVÁ, Livia, 1992. Československé Židovstvo: Vzestup a úpadek (1918-1939). In: *Na křižovatce kultur, Historie československých Židů*. Praha: Mladá fronta, s. 107-114. ISBN 80-204-0305-1.

ROZKOŠNÁ, Blanka, JAKUBEC, Pavel, 2004. *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech = Jewish monuments in Bohemia: history and monuments of the Jewish settlement in Bohemia*. Brno: ERA group. ISBN 80-86517-64-0.

Rozvoj: týdeník českých pokrokových Židů, 1936. Pardubice: Lev Vohryzek, 1904-1939, roč. 43, č. 33-34. ISSN 1801-0016.

RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL, Josef, 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005, 1. díl*. Praha: Český statistický úřad. ISBN 80-250-1311-1.

SLONIM, Dimitrij, 2003. *K historii Židů v jihočeské Blatné a okolí*. V Blatné: Městské muzeum v Blatné. ISBN 80-239-2653-5.

SOUKUPOVÁ, Blanka, 2016a. „Svár demokracie a totality.“ České myšlení za tzv. druhé republiky (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize). In: ZOUFALÁ, Marcela, HOLÝ, Jiří. *Rozpad židovského života: 167 dní druhé republiky*. Praha: Academia, s. 13-52. ISBN 978-80-200-2597-5.

SOUKUPOVÁ, Blanka, 2016b. *Židé v českých zemích po šoa: identita poraněné paměti*. Bratislava: Marenčin PT. ISBN 978-80-8114-842-2.

SOUKUPOVÁ, Blanka, 2021. *Identita intenzivní naděje: Židé v českých zemích v první Československé republice*. Bratislava: Marenčin PT. ISBN 978-80-569-0173-1.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel, 2015. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie 2.*, přepracované a doplněné vydání., Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-2931-5.

VELEBNÝ, Marek, 2014. *Stručný průvodce historie židovského osídlení města Březnice*. 2. vydání. Příbram: Tiskárna Periskop s. r. o.

Věstník Židovské obce náboženské v Praze, 1947. Praha: Židovská náboženská obec v Praze 1934-1952, roč. IX, č. 9. ISSN 1803-7852.

Věstník Židovské obce náboženské v Praze, 1947. Praha: Židovská náboženská obec v Praze 1934-1952, roč. IX, č. 24. ISSN 1803-7852.

Věstník Židovských náboženských obcí v Československu, 1956. Praha: Rada Židovských náboženských obcí, 1952-1990, roč. XVIII, č. 8. ISSN 0139-6412.

Věstník Židovských náboženských obcí v Československu, 1959. Praha: Rada Židovských náboženských obcí, 1952-1990, roč. XXI, č. 2. ISSN 0139-6412.

Elektronické zdroje

Český statistický úřad, 17.05. 2023. *Databáze demografických údajů za obce ČR*. [online]. 23.5. [cit.09.06.2023]. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>.

Federace židovských obcí v ČR, 2010. *Pracovní definice antisemitismu* [online]. [cit. 21.5.2023]. Dostupné z:

<https://www.fzo.cz/projekty-fzo/forum-proti-antisemitismu/pracovni-definice-antisemitismu/#:~:text=%E2%80%9EAntisemitismus%20je%20ur%C4%8Dit%C3%BD%20zp%C5%AFsob%20vn%C3%ADm%C3%A1n%C3%AD,a%20bohoslu%C5%BEbn%C3%BDm%20m%C3%ADst%C5%AFm%20%C5%BEidovsk%C3%BDch%20obc%C3%AD>.

Židovské muzeum v Praze, 2023. *Členění židovské samosprávy v Terezíně a jména osob zodpovědných za jednotlivé úseky v roce 1945* [online]. [cit. 19.5.2023]. Dostupné z:

[Členění židovské samosprávy v Terezíně a jména osob zodpovědných za jednotlivé úseky v roce 1945 | Jewish Museum Collections](#).

Židovské muzeum v Praze, 2023. *Lederer, Julius: zničení židovského hřbitova v Březnici (dopis a protokol č. 57)* [online]. [cit. 19.4.2023]. Dostupné z:

https://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/3641.

Memoáry

Paměti Anny Tomáškové, sepsané v roce 1955 v Praze 10, v rozsahu 98 stránek.

Anna Tomášková se narodila v Březnici roku 1912. Byla odbornou učitelkou v Praze. Její otec František Pletánek byl vyučeným pekařem a cukrářem, jeho otec mu pro rodinu koupil dům se zavedeným pekařstvím v Židech v Březnici č. p. XVIII. Svě paměti sepsala v roce 1955 v Praze 10, Na vinobraní 3012. Její synovec se mi svěřil s tím, že se vždy styděla, kdykoliv před ní někdo její paměti četl. Zemřela v roce 2006 ve věku 94 let.

Vzpomínky zachycují život její rodiny, tak i významné události, které rezonovaly městem. Paměti mi byly svěřeny Josefem Placákem, který je synovcem Anny Tomáškové. Pan Placák se doslechl o mém výzkumu a zároveň je to dobrý známý mé babičky, proto k půjčení svolil.

Paměti jsou zpracovány velmi pečlivě a důkladně, jsou doplněny i o fotografie a plánky autorčina rodného domu. Jelikož byla Anna učitelkou, jsou sepsány bez gramatických chyb a úhledným rukopisem, a to práci s nimi usnadnilo.

Archiv Židovského muzea v Praze

Fond ŽNO Březnice: kniha protokolů schůzí v letech 1905-1938. Signatura 34522.

Rozhovory

Rozhovor s Marií, veden výzkumníkem v bytě respondenta, leden 2022 v Březnici

Rozhovor s Pavlem, veden výzkumníkem v domě respondenta, leden 2022 v Březnici

Rozhovor s Evou, veden výzkumníkem domě respondenta, leden 2022 v Březnici

Rozhovor s Janou, veden výzkumníkem v domě respondenta, leden 2022 v Březnici

Rozhovor s Annou, veden výzkumníkem v domě respondenta, únor 2022 v Březnici

Rozhovor s Jaroslavem, veden výzkumníkem v domě respondenta, únor 2022 v Březnici

Rozhovor s Milenou, veden v domě výzkumníka v únoru 2022 v Březnici

Rozhovor s Růženu, veden výzkumníkem v domě respondenta, únor 2022 v Březnici

Všechny rozhovory se nacházejí v soukromém archivu autorky této práce.

Přílohy

Příloha 1 – Plánek březnických Lokšan a přilehlého náměstí získaného z paměti Anny Tomáškové

